

УДК 349.2:351.743

О.Е. Михайлова

**НАСЛІДКИ ВПЛИВУ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ
НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
РОЗВИТОК УКРАЇНИ**

У статті представлені наслідки впливу трудової міграції на соціально-економічний розвиток суспільства і держави в умовах глобалізації. Особлива увага приділяється розгляду позитивних та негативних наслідків трудової міграції, які мають економічну, соціальну та культурну спрямованість.

Ключові слова: *трудова міграція, позитивні наслідки трудової міграції, негативні наслідки трудової міграції, соціально-економічний розвиток.*

В статье представлены последствия влияния трудовой миграции на социально-экономическое развитие общества и государства в условиях глобализации. Особенное внимание уделяется рассмотрению позитивных и негативных последствий трудовой миграции, которые имеют экономическую, социальную и культурную направленность.

Ключевые слова: *трудова міграція, позитивні наслідки трудової міграції, негативні наслідки трудової міграції, соціально-економічний розвиток.*

In the article the effects of the influence of labour migration on the socio-economic development of society and the state in a globalizing world are presented. The special attention is spared positive and negative effects of labor migration, which have economic, social and cultural trends.

Key words: *labor migration, positive effects of labor migration, negative effects of labor migration, economic and social development.*

Вплив трудової міграції на економічну і соціальну сторони суспільства або держави в цілому вельми різноманітний та неоднозначний, тому її вплив на внутрішню ситуацію у різних країнах, у тому числі й на Україну, залишається актуальним та дискусійним питанням й сьогодні.

Як зазначає Івахнюк І.В., міжнародна трудова міграція – це міграція, пов'язана з перетинанням державного кордону з метою продажу своєї робочої сили в країні виїзду на певний термін (від 1 дня до декількох років) [1, с.14].

Трудова міграція є складним соціально-економічним процесом, який має першочергове значення в розвитку країн, впливаючи при цьому надто суперечливо. Так, наприклад, в Канаді, Австралії, Швейцарії та США, де на частку іноземців припадає істотна частина робочої сили та національного виробництва, вплив виявляється глибоким, системним, а залежність економіки від імміграції – достатньо вираженою, в

більшості ж розвинених країн імміграція виконує, швидше, допоміжну роль, сприяючи в тій чи іншій мірі коригуванню диспропорцій на ринку праці, нормальному функціонуванню виробництва та розвитку його високотехнологічних секторів, активізації інвестиційного процесу [2, с. 38]. Слід зазначити, що у сучасному світі міжнародна міграція робочої сили перетворилась у глобальне явище, яке має вплив на всі сторони життя світового співтовариства. Розмір заробітної плати, можливість задовольнити матеріальні та духовні потреби, підвищити рівень свого добробуту та своєї родини завжди будуть найважливішою мотивацією кожного трудового мігранта.

Дослідженню наслідків трудової міграції в Україні присвятили свої наукові розробки такі видатні вчені, як Крупка Л.С., Малиновська О.А., Прибиткова І.М., Шиманська О. Проблеми впливу наслідків трудової міграції на внутрішню ситуацію у різних країнах досліджувались в роботах таких російських дослідників, як Бояркін Г.Н., Зайончковська Ж.А., Западнюк Е.О., Івахнюк І.В., Метелев С.Є., Потунданська В.Ф., Рязанцев С.В., Трофімова Т.І., а також у роботах зарубіжних вчених Peter Stalker, Philip Martin, Manolo Abella and Christiane Kuptsch та інші.

На сьогодні Україна, як суверенна держава, активно приймає участь у міжнародному обміні трудовими ресурсами в якості імпортера та експортера робочої сили. Тому, розгляду будуть підлягати наслідки як для країни приймаючої трудових мігрантів, так і країни, яка віддає трудових мігрантів.

Необхідним чинником в оцінці наслідків трудової міграції є наявність достовірної інформації щодо реальних масштабів трудової міграції в Україну та за її межі. Відсутність однозначної інформації щодо реальних масштабів трудової міграції в Україні пояснюється відмінністю в оцінках багатьох фахівців. Так, деякі зазначають, що кількість трудових мігрантів коливається від двох до п'яти млн. осіб, інші вважають, що значно більша кількість громадян працюють за кордоном, у межах від 5 до 10 млн. осіб.

Наступним важливим аспектом, який, на думку зарубіжних вчених, що допомагає оцінити наслідки трудової міграції є кількість грошових переказів трудових мігрантів з-за кордону. Дійсно, грошові перекази трудових мігрантів належать до економічних наслідків, які, в свою чергу, можуть бути як позитивними, так і негативними. Так, для країни, яка постачає робочу силу, вони мають цілком позитивне значення, однак, для країни імпортера, грошові перекази спричиняють лише значні економічні втрати. Наприклад, дослідження прове-

дені у Вірменії показали, що регулярно отримують грошові перекази з-за кордону приблизно 15% домогосподарств, а для 8% домогосподарств грошові перекази виступають основним джерелом доходів [3, с.143]. Однак, для деяких країн світу, вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку цих країн не значний, адже, як правило, грошові перекази витрачаються домогосподарствами трудових мігрантів на споживання, а саме на товари повсякденного попиту, що може призвести до зростання окремих галузей національної економіки лише на короткостроковий період.

У цілому грошові перекази трудових мігрантів необхідно розглядати як найважливіше джерело доходної частини бюджету у разі правильного та ефективного їх використання, а саме з метою підвищення науково-технічного рівня країни, підйому національної економіки, зростання внутрішнього споживчого попиту. Так, наприклад в 2003 році розміри грошових переказів досягли майже 100 млрд. дол. США, що на 20 % вище показників 2001 року [4, с.69]. За масштабом переказів з Росії, отриманих через різні платіжні системи лідирує Узбекистан (16,7%), потім - Таджикистан (15,9%), Україна (15,4%), Вірменія (10,1%), Молдова (8,7%) [5, с.5].

Отже, Україна займає третє місце за темпами грошових переказів з Росії. На думку більшості економістів, в довгостроковому періоді держава, яка приймає мігрантів, отримує більше переваг і вигод, тому що податки, сплачувані іммігрантами, перевершують кошти, які виділяються на їх навчання та різні соціальні виплати [6, с.58]. Однак, повністю погодитись з думкою економістів неможливо, адже вони не враховують той факт, що більшість мігрантів, які приїздять за кордон з метою працевлаштування працюють нелегально та не сплачують при цьому податків. Наступним важливим моментом визначення переваг та вигод, які отримує держава, що приймає мігрантів є рівень кваліфікації трудящих-мігрантів. Так, висококваліфіковані спеціалісти сприяють зростанню тенденції перевищення бюджетних доходів над витратами. Слід також звернути увагу на ситуацію, що виникає у державі, яка приймає мігрантів у разі використання праці низькокваліфікованих трудящих-мігрантів. Один такого роду працівник протягом трудового життя сплачує податків на 13 тис. дол. менше, ніж отримує різного роду соціальних дотацій [7, с.10]. Таким чином, держава, яка приймає трудових мігрантів, перш за все, зацікавлена в залученні висококваліфікованих трудових ресурсів. Останнім часом у світі відбуваються зміни у структурі міжнародного міграційного руху населення, які супроводжуються збільшенням кількості праців-

ників серед трудових мігрантів з високим рівнем кваліфікації та підготовки. У даному випадку менш розвинені країни потерпають від втрати інтелектуальних трудових ресурсів.

Трудова міграція в Україні призводить як до позитивних, так і негативних наслідків, які мають економічну, соціальну та культурну спрямованість.

Серед позитивних економічних наслідків необхідно відзначити збільшення надходжень до бюджету держави за рахунок посередницьких послуг у працевлаштуванні за кордоном, надходження грошових переказів від мігрантів з-за кордону. Так, в Україну від наших трудових мігрантів протягом 2009 року надійшло майже 3 мільярди доларів. З них, найбільшу кількість грошових переказів Україна отримує від Росії та Польщі. Так, цього року польська влада згодна залучити до праці понад 200 тисяч українських громадян.

Слід також звернути увагу на негативні економічні наслідки, до яких належать: виникнення залежності від іноземного попиту на робочу силу; відтік значної кількості грошових коштів з країни.

До позитивних соціальних наслідків належить можливість отримання трудящим-мігрантом нових знань та навиків у сфері професійної діяльності. Так, трудящий-мігрант перебуваючи за кордоном та працюючи у тій чи іншій сфері діяльності, маючи при цьому певний досвід роботи, може здобути більш високий рівень кваліфікації. Як правило, через виїзд громадян за кордон з метою працевлаштування зменшується напруженість на місцевому ринку праці, знижується рівень безробіття, скорочується різниця та досягається рівновага між доходами населення. У свою чергу, до негативних соціальних наслідків слід віднести, зменшення кількості кваліфікованих працівників, відсутність можливості працювати за спеціальністю, раніше отриманою за освітою.

Необхідно зазначити, що ті держави, які створили кращі умови для залучення висококваліфікованої робочої сили, мають надприбутки від діяльності іноземних спеціалістів, не витрачаючи при цьому значні кошти на підготовку кадрів. На теперішній час у всіх країнах світу з розвинутою ринковою економікою розробляються національні програми по залученню висококваліфікованих спеціалістів на постійну чи тимчасову роботу. Так, наприклад, наша країна втрачаючи найбільш кваліфікованих спеціалістів зустрінеється з проблемами пов'язаними зі зменшенням інтелектуального рівня країни, економічними труднощами, регресом в розвитку національного господарства. Однак, не слід забувати, що вони мають можливість отримати професійну під-

готовку, підвищити свій рівень кваліфікації та після повернення застосовувати отримані знання та навички на благо своєї країни.

Наступними позитивними наслідками трудової міграції за культурною спрямованістю є підвищення культурного рівня трудових мігрантів, обмін представниками національної освіти, науки, культури та мистецтва між державами. Не слід забувати, що культурні навички, крім професійного досвіду та навиків, також впливають на рівень кваліфікації працівників у чужій країні. Пристосування до сучасних умов праці та життя в іноземній країні вимагає від трудового мігранта певного проміжку часу та відповідної психологічної і професійної підготовки. Нерідкі випадки, коли кваліфіковані працівники, не маючи здатність пристосуватися до нового середовища, потрапляють у складне становище, завдяки якому міжнародні спеціалісти починають сумніватися у кваліфікації та здібностях цього працівника, а це в свою чергу впливає на якість виконання роботи та її продуктивність. Крім негативних культурних наслідків у разі негативного впливу на рівень кваліфікації працівника через відсутність культурних навиків, відмічається також посилення виїзду наукових діячів за кордон. Ще одним наступним негативним наслідком трудової міграції за культурною спрямованістю є загострення протиріч між корінним населенням та мігрантами щодо віри, менталітету та традицій.

Масштаби та характер впливу потоків трудових мігрантів на економіку тієї чи іншої країни залежить не тільки від їх якісних та кількісних характеристик, але й від умов та можливостей включення трудових мігрантів до приймаючого суспільства [8, с.6].

Вплив міжнародної міграції населення на соціально-економічний розвиток сучасних держав С.Є. Метелев розглядає у контексті порівняльного зіставлення позитивних та негативних наслідків. Так, він вважає, що з одного боку, вона призводить до зростання пропозиції робочої сили та конкуренції на ринках праці, збільшенню обсягів валового внутрішнього продукту і зниження рівня цін, підвищення ефективності використання робочої сили та вимог до найманого працівника, стимулюючи зростання професійної та освітньої підготовки, сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки; з іншого боку, міграція населення здатна істотно вплинути на формування дисбалансу на ринку праці, викликаючи зростання безробіття, зниження рівня оплати праці та погіршення соціально-економічного стану корінних жителів даного району [9, с.72].

Найбільше впливає на соціально-економічний розвиток регіону міграція працездатного населення, трудових ресурсів (переміщення

людей з метою знайти роботу або отримувати більш високу плату за свою працю в порівнянні з тією, на яку вони можуть розраховувати на батьківщині) [10, с. 39].

Слід звернути увагу на думку І.О. Кулькової, яка вважає, що міграція робочої сили виконує різні функції: забезпечує перерозподіл робочої сили між трудонадлишковими та трудонедостатніми районами, сприяє структурним зрушенням в економіці, обміну трудовими навичками та виробничим досвідом, росту продуктивності праці, зниженню напруженості на ринку праці в трудонадлишкових регіонах, веде до оновлення кадрів, формує особистість, сприяє більш повному задоволенню потреб мігрантів в отриманні освіти, зростанні професійної підготовки, підвищенні доходів, поліпшенні житлово-побутових умов [11, с. 44]. При цьому, міграція робочої сили призводить до надто суперечливих соціально-демографічних та соціально-економічних наслідків. Серед соціально-демографічних наслідків треба відзначити зміни, які виникають в чисельності та структурі населення, рівні напруженості соціальних відносин. На сьогодні демографічні прогнози вказують на скорочення та старіння населення розвинених країн, неминуче зростання їхніх потреб в іноземній робочій силі, що спровокувало гарячу полеміку навколо проблем імміграції. Соціально-економічні наслідки пов'язані зі змінами чисельності та структури трудових ресурсів (освітнього і професійно-кваліфікаційного складу), стану ринку праці та ефективності використання трудових ресурсів. Необхідно пам'ятати, що досить сильно проявляється вплив трудової міграції населення на ринок праці за допомогою зміни професійного та кваліфікаційного складу мігрантів [10, с.195].

Доцільно звернути увагу на необхідність розгляду наслідків трудової імміграції окремо від наслідків трудової еміграції та у результаті зробити висновок щодо важливості та значення впливу трудової імміграції та еміграції на економічну, політичну та соціальну ситуацію у країні.

До позитивних наслідків трудової еміграції належать зменшення напруги на вітчизняному ринку праці, зниження рівня безробіття, підвищення рівня розвитку економіки внаслідок отримання грошових переказів від трудящих-мігрантів, отримання професійного досвіду та навиків. Одним із головних негативних наслідків трудової еміграції є зниження кількості кваліфікованих трудових ресурсів, інтелектуального потенціалу країни, що призводить до виникнення негативних змін на вітчизняному ринку праці та падіння окремих галузей виробництва або економіки в цілому.

Необхідно звернути увагу на позитивні наслідки трудової імміграції, до яких відносяться заповнення вільних робочих місць на первинному міжнародному ринку праці, де не бажає працювати корінне населення, у тому числі виконання непривабливих та низькооплачуваних робіт; зменшення грошових витрат на оплату праці трудових мігрантів, адже трудові мігранти можуть отримувати значно менше, ніж місцеве населення, за однаково виконану роботу; збільшення кількості висококваліфікованих працівників шляхом залучення іноземних спеціалістів без додаткових витрат на навчання та покращення становища на міжнародному ринку праці. Прихильники обмеження імміграції приписують їй збільшення безробіття, падіння заробітків серед корінного населення, підвищення соціальних витрат, уповільнення економічного зростання [2, с. 27].

Як правильно стверджує В.В. Сандугей структурна перебудова економіки, масове банкрутство підприємств, значне падіння обсягів національного виробництва в перше десятиліття незалежності; нерациональна структура галузевої та регіональної зайнятості; істотне якісне та кількісне перевищення пропозиції робочої сили над попитом; постійне збільшення чисельності та терміну тривалості зареєстрованого безробіття, його виражене жіноче та молодіжне обличчя; великі обсяги прихованого безробіття, яке може вважатись резервом поповнення офіційного; зубожіння значної частини населення України; постійна депопуляція та старіння населення, спричиняє скорочення чисельності трудового потенціалу України призвели до того, що громадяни, які не змогли реалізувати власний трудовий потенціал на теренах нашої країни, все частіше пропонують свою робочу силу на ринках праці інших країн, стаючи учасниками зовнішніх трудових міграцій [12, с. 104].

Як зазначає відомий дослідник міжнародної трудової міграції В. Бенінг, сьогодні вона є одним з найбільш істотних аспектів інтенсивної глобалізації світової економіки, яка помітно впливає на економіку та робочу силу більш ніж у 100 країнах [13, с. 36].

Останнім часом в економічній літературі наголошується, що політика країн з розвинутою ринковою економікою по відношенню до міграції розглядається не тільки як засіб поповнення трудових ресурсів, але й як інструмент для залучення капіталу [6, с. 57].

Слід зазначити, що у теперішній час економічна кон'юнктура розвинених країн світу не може функціонувати без залучення до праці трудящих-мігрантів. Так, наприклад у США, такі сфери обслуговування та виробництва, як сільське господарство, догляд за хворими, готельний бізнес та домашня прислуга, переважно зайняті трудовими мігрантами.

Наслідки впливу трудової міграції на ринок праці можуть бути як позитивними (посилення конкуренції на ринку праці, як стимулу для розвитку здібностей до праці; часткова компенсація демографічної кризи та ін.), так і негативними (загострення безробіття, втрата висококваліфікованих кадрів) [10, с. 196].

Міжнародні потоки трудових мігрантів змінюються в залежності від удосконалення форм і методів державного регулювання та посилення процесів інтернаціоналізації і глобалізації економічного розвитку.

З метою створення методів визначення позитивних та негативних наслідків трудової міграції важливе значення має розробка теоретичного підходу, що дозволяє реально оцінювати позитивні та негативні ефекти міжнародної міграції з урахуванням різноманітних форм їх прояву, стосовно тієї чи іншої соціально-економічної ситуації.

Використана література:

1. Ивахнюк И.В. Международная трудовая миграция. М.: Экономический ф-т МГУ, ТЕИС, 2005. - 286 с.
2. Цапенко И.П. Роль иммиграции в экономике развитых стран// Мировая экономика и международные отношения. 2004. №5. - с. 27-39.
3. Pannossian, Razmic Courting a Diaspora: Armenia-Diaspora Relations since 1998// International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relations/ Ed. By E. Ostergaard-Nielsen, 2003. P. 143.
4. Two Current Issues Facing Developing Countries // World Economic Outlook, IMF. 2005. April. P. 69, 71.
5. Зыкова Т. Перевод на СНГовский // Российская газета. 2007. 10 июля. С. 5.
6. Трофимова Т.И. Экономико-теоретические проблемы миграционных процессов в условиях глобализации/ Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2007. -132 с.
7. Никольская Г.К. Социально-экономические последствия глобализации рынка труда// Труд за рубежом. - М., - 2005. - №4. - с. 3-19.
8. Метелев С.Е. Международная трудовая миграция и регулирование миграционных процессов/ Омск: Типография ИП Долгов Р.Н., 2005 - 96 с.
9. Метелев С.Е. Международная трудовая миграция и ее роль в современном мире/ Омск: Типография ИП Долгов Р.Н., 2005. - 100 с.
10. Потуданская В.Ф., Бояркин Г.Н., Юсова Ю.С. Трудовая миграция как фактор трансформации регионального рынка труда: Монография. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2004. - 284 с.
11. Кулькова И.А. Трудовое поведение человека на рынке труда. - Екатеринбург; Изд-во Урал. гос. экон. ун.-та, 2007. - 147 с.
12. Сандугей В.В. Особливості трудової міграції в Україні та її державне регулювання// Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2009. - №1. - с. 104-108.
13. Демченко Т.А. Трудовые ресурсы зарубежных стран и России: Современный этап развития. - М.: ЗАО Изд-во "Экономика", 2003. -191 с.